

EL DIT SOBRE EL MAPA. JOAN FUSTER I LA DESCRIPCIÓ DEL TERRITORI,
DE DANIEL PÉREZ GRAU
(PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA,
VALÈNCIA, 2017, 409 PÀGINES)
Aina Monferrer-Palmer
Universitat Jaume I de Castelló

L'any 2017 toca parlar de Joan Fuster més que altres anys perquè se celebra l'efemèride dels 25 anys de la seua mort. A hores d'ara, ja podem visitar la casa museu de l'escriptor a Sueca. Joan Garí, en el seu *Viatge pel meu país*, escrit per al vintè aniversari de la mort de la veu valenciana més cultament enraonada, es queixava que al País Valencià, llevat de la d'Azorín i de la de Miguel Hernández, no hi ha cases museu d'escriptors on ancorar la memòria dels escriptors més potents de la nostra cultura i organitzar-hi visites d'escolars per tal de perpetuar-n'hi el record significatiu.

Els treballs previs sobre les guies de viatge de Fuster en què ens ha semblat que se sustenta la recerca de l'autor són els de Vicent Salvador i els de Josep Iborra. En el primer cas, no podia ser d'una altra manera perquè Salvador ha estat el director de la tesi que ha derivat en aquest llibre i amb qui Pérez Grau ja tenia treballs en coautoria sobre el tema. Josep Iborra, que ha dedicat apartats de la seua recerca fusteriana a les obres fins ara considerades menors del suecà, i també Joan Garí sobretot a partir de la seua particular visió-homenatge d'*El País Valencià* suara esmentat.

El llibre té una estructura quadripartida. Comença amb el capítol «Discurs i turisme», que és una reflexió sobre les guies de viatge al llarg de la història de la literatura. L'autor hi fa un repàs del gènere. Ens en situa els orígens en l'Antiga Grècia. Hi confecciona una línia històrica molt suggeridora, que ens trasllada des de la *Descripció de Grècia* de Pausànies (160-177 dC) fins a les guies de València predecessores de la de Fuster: al s. XIX, les de Vicent Boix o de Vicent Salvador i Montserrat, marquès de Cruïlles.

Divideix el gènere en tres subgèneres; Pérez Grau situa *El País Valencià* en el que ell denomina «guies d'autor» i que es trobaria entre

les «guies de viatge», merament informatives per al turista, i els «llibres de viatges», amb molta més creativitat estètica i protagonisme autobiogràfic de l'emissor. També hi trobarem el dilema de la perpètua confusió del terme València entre l'urbà i el territori identitari; i se subratlla que *El País Valenciano* supera el cliché de descriure València al foraster com el bucòlic jardí mediterrani de flors i de tarongers.

El segon capítol, anomenat «El context editorial d'*El País Valenciano*», és una revisió de la col·lecció «Guías de España», en què va aparèixer publicat el llibre. Pérez Grau parla de la resta de guies de la col·lecció Destino i en destaca que les característiques de la col·lecció determinen el resultat de la guia de Fuster. Entre els autors de les «Guías de España», trobem intel·lectuals com ara Josep Pla —que és l'únic que en fa més d'una: Costa Brava, Catalunya i Illes Balears—, Pío Baroja (Euskadi), José María Pemán (afí al Règim) que en fa la d'Andalusia, Carles Soldevila (Barcelona), etc. Pérez Grau subratlla que Fuster n'és l'únic que rep l'encàrrec sense haver publicat mai res sobre viatges.

De fet, el format de guies de viatge de l'editorial Destino, en què s'inclou la de Fuster, sorprendria a hores d'ara. Es tracta de llibres grossos i divagats, pensats per a llegir a casa, no per a portar a la butxaca mentre viatgem. Probablement, aquest tipus de guia tornaria a tenir sentit ara, que podem consultar els detalls pràctics i instantanis del viatge amb el mòbil i que estan perdent sentit, per tant, les guies de butxaca en paper.

El tercer capítol, «*El País Valenciano* i l'assaig», és l'anàlisi intensament descriptiva de cadascuna de les parts del llibre de Fuster. Es tracta d'un capítol amb entitat pròpia i de dimensions exageradament majors que la resta. Hi inclou talls transversals d'anàlisi estilística segons les dimensions intertextual, lèxica, econòmica, paratextual i de recepció de l'obra. Com hem dit, es fa una anàlisi detallada de cada part del llibre, amb al·lusions a altres obres de Fuster, especialment a *Nosaltres, els valencians*. Tot i que a priori s'han considerat obres antagòniques (fins i tot pel mateix Fuster), una anàlisi detallada n'hi delata la proximitat ideològica, tot apuntant cap al fet que tota l'obra de Fuster és un lògic contínuum de reflexions, tot i que tamisades per la motivació en l'elaboració dels textos (més comercial, més reivindicativa, etc.), així com pel receptor potencial.

Pérez Grau comença reflexionant sobre per què el mateix Fuster —i

sovint els seus estudiosos— han fet de costat *El País Valencià* i l'han considerat una publicació menor de l'assagista. Per ser una obra d'encàrrec? Per haver estat escrita en castellà, tot i que apareix traduïda al català en les Obres Completes? Per ser una obra a priori fora del gènere de l'assaig, que és el principal en Fuster? En aquest punt, l'autor del llibre que estem ressenyant, per destacar-ne la importància, s'acull a l'argument que el conjunt de l'obra fusteriana manté la unitat de criteri i de forma, que se sustenta sobre els pilars de la seua dicció assagística.

Hi explica com en *El País Valencià* es diu el mateix que en *Nosaltres, els valencians*, però amb tal subtileza que resulta gairebé impossible extreure'n els fragments pamfletaris que, en canvi, són omnipresents en l'altra obra de Fuster publicada el mateix any: 1962, just abans que Fuster es convertira en *combustible per a falles*. De fet, Pérez Grau destaca que Fuster apunta des del començament del llibre que un dels objectius n'és intentar trobar la personalitat que defineix tot el poble valencià. Per tant, a banda de l'embolcall o pretext en forma de guia de viatges, també és una ferramenta d'autodefinició i, per tant, d'autoconeixement identitari per a Fuster, i seria en aquest sentit que innegablement es troba en el tronc de l'assagisme fusterià.

El que més destacaríem de l'immens tercer capítol —possiblement per deformació professional, ja que és professor de traducció— són els comentaris estilístics que comparen la dicció de Fuster amb la de Pla; per exemple, sobre la idea que per a Fuster el paisatge només té interès com a escenari de l'acció humana, no com a contemplació epicúria o planiana. En general, el que més valorem del llibre són les reflexions estilístiques des de l'òptica pragmàtica d'aquest terme, és a dir, sense quedar-se en la forma com un fi, sinó com un instrument de precisió comunicativa.

Són escasses les al·lusions a viatges reals fets per Fuster. Potser en relació amb el tòpic «Valencia, jardín de flores bañado por el Mediterráneo». El de Sueca també s'encarrega de desfer el tòpic segons el qual els valencians són poc treballadors i molt festers, de què s'han fet ressò adesiara les mirades foranes, com ara la de David Rosenthal, en considerar els valencians una mena d'andalusos dels catalans.

A més, en l'afany per no elaborar un manual acadèmic, Fuster reitera la presència del jo, els matisos literaris, evita l'ús excessiu i asèptic de dades

estadístiques (que s'hi troben, però disfressades de literatura) i ofereix el seu punt de vista, documentat però personalíssim, del que li agrada i del que no. Detesta, per exemple, l'urbanisme del Cap i Casal; i s'apassiona, en canvi, pel model econòmic d'una de les poques ciutats industrials entre els camps agrícoles valencians: Alcoi. Quan ho considera oportú, inclou reflexions sociolingüístiques, que tenen sempre un rerefons filològic d'allò més consistent. Pérez Grau ens ho il·lustra, entre d'altres, amb les paraules del suecà sobre Sogorb, pretext que utilitza per a explicar la teoria de la repoblació majoritàriament aragonesa d'aquelles terres.

Pérez Grau continua caracteritzant el dir Fusterià a partir de la seua guia de viatges fonamental, amb comentaris sobre el fet que Fuster no sol mirar cap a la mar, sobre la seua habilitat per a passar d'uns temes a uns altres (igual et parla de l'agricultura com de les bandes de música, etc.); o bé sobre com, tot i no semblar un lacai del franquisme —com sí que ho semblaria, segons Pérez Grau, Carles Soldevila en la seua guia—, en els seus comentaris sobre la Guerra Civil al País Valencià evita les referències crítiques explícites als nacionals, tot fent servir malabarismes retòrics sobre l'estable corda fluixa de la seua prosa.

Talment com defuig l'academicisme quant a les dades econòmiques, també ho farà en la manera de presentar les reflexions literàries, tot i que, llegides amb deteniment, serien un exhaustiu compendi de reflexions magistrals per a la crítica literària, com s'esperaria de l'autor de la *Literatura catalana contemporània* de Curial Edicions (1971). Per tant, ens sembla d'allò més interessant el cinquè epígraf del llibre per com ressegueix les al·lusions intertextuals en *El País Valencià* i perquè ja sabíem que la polifonia i les fonts són una de les claus de la riquesa i del valor del dir fusterià. Més encara en el cas d'un llibre com aquest, en què el receptor és castellanoparlant, serà interessant observar quina tria de referents d'aquella *mamella grotesca i tòxica*, tant valencians (Azorín, Blasco Ibáñez o Miró) com castellans, n'hi són els escollits i amb quin pretext ho seran. Sens dubte, la tria no serà innocent.

Els tres itineraris que presenta Fuster per recórrer les terres valencianes són «El centre del país», «Cap al nord i cap a l'oest» i «Cap al sud», que després se subdivideixen en camins més curts i concrets. En comentar els itineraris de Fuster, Pérez Grau destaca l'ús

intencionadament normalitzat —tot i tractar-se d'un llibre en castellà— dels topònims, com ara quan parla de Benicàssim.

El llibre es tanca amb un capítol accessori: «Estratègies de recontextualització i altres materials de descripció del territori». En aquest apartat, s'analitzen totes les obres de Fuster publicades que es poden considerar més o menys prototípicament dins del gènere literatura de viatges. Molts d'aquests textos estan inclosos en el tercer volum de les Obres Completes de Joan Fuster juntament amb la traducció al català d'*El País Valencià*. Daniel Pérez Grau, com a expert en traducció, ens ofereix interessants apreciacions pragmaestilístiques sobre la traducció d'aquest volum —no sabem si autotraducció o traducció d'altri revisada per l'autor, que podríem considerar *semiautotraduccions*.

Pel que fa a la resta de literatura de viatges de Fuster, Pérez Grau la considera menor en comparació amb el llibre que ha motivat el seu treball de recerca. Finalment, afig una breu anàlisi d'un document audiovisual de l'any 1983 elaborat per RTVE com és el capítol de *Esta es mi tierra* titulat «El País Valencià de Joan Fuster», amb clara al·lusió a l'obra de viatges més important del suecà i que forma part dels quaranta-dos documentals on importants escriptors peninsulars i hispanoamericans parlen sobre els seus territoris, tot situant així Fuster en un destacat cànon d'intel·lectuals.

Sobre les obres satèl·lit d'*El País Valencià*, Pérez Grau afirma que en són produccions a banda, és a dir, que no es tracta de reaprofitaments del material existent en l'extensíssima i ben documentada guia de viatges de Destino, sinó que, com a bon professional, crea nous continguts per a cada nou encàrrec editorial en lloc de fer refregits. Comptat i debatut, estem davant d'una anàlisi aprofundida que complementa els diversos estudis ja existents sobre Fuster (Iborra, Salvador, Borja, Pérez Saldanya...), però sobretot sobre la literatura menys canònica de Joan Fuster. Hem vist que l'argumentació central d'aquest llibre apunta cap a la direcció que la ideologia subjacent en *El País Valencià* és anàloga a la de *Nosaltres, els valencians*, tot i que la modulació de la manera de dir en la guia de Destino condicionada pel receptor fa que el to adoptat siga més subtil en aquest sentit.

Ja s'havia apuntat que el que realment va causar la polèmica de l'any

1962 en la qual va començar a radicalitzar-se el conflicte entre intel·lectuals valencians pancatalanistes i secessionistes lingüístics va ser motivada no tant per *Nosaltres, els valencians*, sinó per *El País Valencià*. Perquè el llibre en castellà difonia entre un públic molt més ampli i extravalencià una visió del País Valencià idiosincràtica i connectada culturalment sense tabús amb la resta de Països Catalans, tot amb un to assossegat i molt ben documentat, gens pamfletari, i aquest missatge subtil però dedicat a un públic tan ampli és el que probablement féu pujar-se'n a la figuera la vella guàrdia de valencians espanyolistes afins al Règim.